

Andrzej Korybski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

andrzej.korybski@poczta.umcs.lublin.pl

Wykładnia przepisów prawa stanowionego w anglosaskim porządku prawnym (wybrane zagadnienia)

Statutory Interpretation in Anglo-Saxon Legal Order (Selected Issues)

STRESZCZENIE

Rozumienie i metody wykładni przepisów prawa stanowionego, w tym przepisów ustawowych, są kształtowane zasadniczo przez typ kultury prawnej określający ramy wykładni przepisów oraz typ organów wyposażonych w kompetencje dokonywania wykładni. W odniesieniu do państw współczesnych istotnym czynnikiem są też rozwiązania ustrojowe i wynikająca z nich pozycja organów władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Rozwiązania te także pozostają pod wpływem kultury prawnej, co widać szczególnie w różnicach w rozumieniu zasady podziału władz w kulturze *common law* oraz w kulturze prawa stanowionego. Wskazane wyżej różnice występują między Wielką Brytanią a państwami kontynentalnej Europy należącymi do Unii Europejskiej. Forsowany w doktrynie anglosaskiej model wykładni ustawowej, choć zbieżny z modelem wykładni prawa przedstawianym w kontynentalnej doktrynie prawniczej co do szeregu szczegółowych reguł i wskazówek interpretacyjnych, różni się jednak znacznie od modelu kontynentalnego zasięgiem i znaczeniem wykładni. Wynika to przede wszystkim z różnic dotyczących miejsca ustawy jako źródła prawa w obu porównywanych typach porządku prawnego, a w konsekwencji jedynie dopełniającą rolę ustawy i wykładni ustawowej w modelu anglosaskim, w porównaniu z dominującą rolą ustawy i wykładni ustawowej w modelu kontynentalnym. W artykule przedstawiono źródła oraz przejawy wybranych, charakterystycznych różnic i podobieństw między anglosaskim i kontynentalnym modelem wykładni ustawowej. Przedstawiono też w zarysie podstawowe typy reguł i środków wykładni ustawowej w anglosaskim modelu wykładni ustawowej.

Słowa kluczowe: kultura *common law*; wykładnia ustawowa; reguły i środki wykładni ustawowej; porównywanie kultur prawnych

KULTUROWE UWARUNKOWANIA WYKŁADNI PRZEPISÓW PRAWNYCH – ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Przepisy prawne oraz ich uporządkowane zbiory w postaci aktów normatywnych są naturalnym polem badań dla prawnoznawstwa w porządkach prawnych opartych na kulturze prawa stanowionego¹. Kwestie wykładni prawa, rozumowań oraz argumentacji prawniczych od lat stanowią centralne pole badawcze współczesnego prawnoznawstwa na kontynencie europejskim i w Ameryce Łacińskiej. W tej sytuacji nie dziwi, że takie zagadnienia, jak struktura i właściwości przepisów prawnych, rozumianych jako swoiste teksty, istota interpretacji i rozumowań prawniczych postrzegana z różnych punktów widzenia oraz koncepcji wykładni, aksjologia wykładni przepisów prawnych, typy i dyrektywy wykładni itp. są traktowane jako fundamentalne i mające uniwersalne znaczenia nie tylko dla teorii i filozofii prawa, ale również dla nauk dogmatycznoprawnych, zaś spory i dyskusje między badaczami wykładni prawa znajdują się w centrum uwagi w środowisku teoretyków oraz dogmatyków prawa².

Badania nad obecnością innych źródeł prawa, nad właściwymi dla nich sposobami rozumowań i interpretacji były natomiast traktowane przez wiele lat marginalnie, co dotyczy zwłaszcza precedensu prawotwórczego oraz rozumowań precedensowych, tak charakterystycznych dla anglosaskiej kultury prawnej. Dopiero w ostatnich latach precedens i rozumowania precedensowe stały się w prawnoznawstwie europejskim przedmiotem poważniejszych analiz i studiów³. Można przypuszczać, że przyczyny wzrastającego zainteresowania precedensem w europejskim (w tym polskim) prawnoznawstwie tkwią w narastającym zjawisku

¹ W artykule posługuję się terminem „akt normatywny” pomimo coraz szerszej praktyki zastępowania tego terminu innym („akt prawny”). Termin „akt normatywny” ujmuję jako podklasę szerszego znaczeniowo terminu „akt prawny”. Cechą charakterystyczną aktu normatywnego jest to, że w treści zawartych w nim przepisów są zakodowane tzw. treści normatywne (charakterystyka adresata, kierowanego do niego wzoru zachowania lub okoliczności), podlegające następnie odkodowaniu w drodze wykładni prawa.

² Odnosić tu należy zwłaszcza spektakularny w polskiej teorii i filozofii prawa spór między zwolennikami tzw. klaryfikacyjnej i derywacyjnej koncepcji wykładni prawa, owocujący w cenne monografie i artykuły naukowe oraz przeobrażenia doktrynalnej wizji wykładni prawa. Por. zwłaszcza: M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002; L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001; L. Morawski, *Wykładnia w orzecznictwie sądów*, Toruń 2002; M. Zieliński, M. Zirk-Sadowski, *Klaryfikacyjność i derywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, nr 2; L. Leszczyński, *Wykładnia operatywna (podstawowe właściwości)*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 2.

³ O anglosaskiej doktrynie precedensu i jej możliwych zastosowaniach w doktrynie prawa stanowionego por. M. Koszowski, *Anglosaska doktryna precedensu. Porównanie z polską praktyką orzeczniczą*, Warszawa 2009. Por. też: L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa...*, s. 301–363.

wzajemnego przenikania się dwóch wyrosłych z tego samego pnia (prawa rzymskiego), a rozdzielonych później kultur: prawa stanowionego (*civil law*) i prawa precedensowego (*judge-made law*). Istotne znaczenie dla wzrostu zainteresowania precedensem ma także, jak można sądzić, wyjątkowo skomplikowany charakter nowego porządku prawnego – prawa Unii Europejskiej, zdolnego do harmonizowania źródeł prawa stanowionego w klasycznym ich rozumieniu (rozporządzeń Unii Europejskiej) ze źródłami prawa w postaci orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, mającego często charakter *sui generis* precedensu.

W porządkach prawnych opartych na anglosaskiej kulturze prawnej rzecz miała się zgoła odwrotnie. Analiza rozumowań opartych na precedensie jako źródle prawa rozwijała się przez wieki jako dominujący sposób badań w prawoznawstwie opartym na anglosaskiej kulturze prawnej. Pomimo pojawiających się od czasu do czasu w doktrynie prawniczej teorii nawiązujących do prawa stanowionego (a niekiedy nawet wywyższających ją w stosunku do orzecznictwa sądowego, jak to działo się w pozytywistycznych koncepcjach prawa przynajmniej od czasu J. Benthama), zasadniczy nurt badań prawniczych od kilku wieków był skoncentrowany na rozumowaniach opartych na precedensowym orzecznictwie sądowym. Dopiero ostatnie kilkanaście dziesiątków lat zmieniło tę sytuację z uwagi na wzrost znaczenia regulacji administracyjnoprawnych w anglosaskich porządkach prawnych, a tym samym wzrost roli prawa stanowionego w tych porządkach. Nie bez znaczenia okazały się też przeobrażenia parlamentaryzmu w państwach anglosaskich, zbliżające zasady funkcjonowania parlamentu w państwach o anglosaskim porządku prawnym do rozwiązań kontynentalnych (zwłaszcza w kwestii działalności prawotwórczej parlamentu oraz relacji parlamentu z organami władzy sądowniczej). Można wysunąć tezę, że wzrost zainteresowania zagadnieniami wykładni prawa stanowionego w anglosaskim prawoznawstwie był także – podobnie jak wzrost zainteresowania problematyką precedensu w prawoznawstwie europejskim – w dużym stopniu stymulowany przez narastające zjawisko przenikania wartości oraz idei kultury prawa stanowionego i anglosaskiej kultury prawnej. Wspólne ramy integracyjne tworzone przez porządek prawny Unii Europejskiej również okazały się istotne dla wzrostu zainteresowania wykładnią przepisów prawa stanowionego we wpływowej angielskiej doktrynie prawniczej.

O ile jednak w prawoznawstwie kontynentalnej Europy badania nad zagadnieniami precedensu i rozumowań precedensowych rozwijają się w ostatnim okresie dynamicznie, o tyle zainteresowanie anglosaską doktryną wykładni prawa stanowionego jest w kontynentalnym prawoznawstwie niewielkie. Warto zatem przynajmniej w zarysie przedstawić swoistość tej doktryny, porównać ją z doktryną wykładni prawa rozwijaną w kontynentalnej Europie oraz zastanowić się nad celowością i ewentualną potrzebą przyswojenia osiągnięć tej doktryny

w europejskiej doktrynie wykładni. Taki jest zamiar przedstawionych niżej rozważań, przy czym punktem odniesienia dla tego porównania jest polska doktryna wykładni prawa.

Kluczowy dla rozważań termin „wykładnia przepisów prawa stanowionego” jest w doktrynie anglosaskiej określanany jako *statutory interpretation*. Odnosi się on do szerokiej grupy aktów normatywnych stanowionych przez organ władzy ustawodawczej (parlament), ale także przez organy władzy wykonawczej i administracji publicznej. Podstawową grupą przepisów prawa stanowionego są przepisy ustawowe, stąd zbiorczy termin *statutory law*, podporządkowujący różnorodne akty prawa stanowionego aktom stanowionym przez parlament w formie ustaw (*statutes*). Ta nadrzędna rola ustaw w zbiorze aktów prawa stanowionego wynika z władzy ustawodawczej parlamentu jako jednego z fundamentalnych założeń nadrzędnej, ustrojowej zasady podziału władz.

Trzonem wykładni przepisów prawa stanowionego jest wykładnia przepisów ustawowych. Jest ona przy tym w anglosaskim porządku prawnym traktowana jako element procesów stosowania prawa przez sądy z uwagi na doktrynalną i rzeczywistą kontrolną rolę sądów w odniesieniu do decyzji prawnych podejmowanych przez organy władzy wykonawczej i administracji publicznej. Doktrynalna koncepcja wykładni przepisów ustawowych jest skoncentrowana na ustaleniu zasad i wskazówek dotyczących tego, jak sądy powinny interpretować przepisy ustawowe. Z uwagi na kontrolną rolę sądów znaczenie doktryny wykładni ustaw (*statutory interpretation doctrine*) jest znacznie szersze i obejmuje także podejmowanie decyzji prawnych na podstawie przepisów ustawowych przez organy administracji publicznej. Uprzedzając dalsze uwagi, należy już w tym miejscu stwierdzić, że zasadniczą rolę w tworzeniu doktryny wykładni ustawowej odgrywają parlamenty, stanowiąc tzw. ustawy interpretacyjne (*Interpretation Acts/Bills*). Zawartość normatywna tych ustaw stanowi ciekawy materiał porównawczy przy badaniu europejskiej doktryny wykładni prawa, budowanej w konwencji tzw. normatywnej wykładni prawa. Istotne jest zwłaszcza stwierdzenie istniejących podobieństw oraz różnic między tymi dwoma doktrynalnymi ujęciami wykładni przepisów prawa stanowionego.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA I WŁAŚCIWOŚCI WYKŁADNI PRZEPISÓW PRAWA STANOWIONEGO W ANGLOSASKIM PORZĄDKU PRAWNYM

Punktem wyjścia do przedstawienia założeń i właściwości wykładni przepisów ustawowych będzie charakterystyka brytyjskiego modelu aktywności prawodawczej parlamentu, ponieważ jest on powszechnie traktowany jako wzorcowy punkt odniesienia dla różnych narodowych modeli parlamentarnej działalności ustawodawczej w państwach anglosaskich. Nie oznacza to oczywiście usuwania

w cień różnic między rozwiązaniami brytyjskimi a rozwiązaniami przyjętymi w niektórych pozostałych państwach anglosaskich (w tym zwłaszcza rozwiązaniami przyjętymi w poszczególnych stanach USA). Różnice te są niekiedy znaczne i powodują, że w obecnym stanie rozwiązań w zakresie wykładni przepisów ustawowych trudno jest mówić o jednolitości tych rozwiązań w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Jest to jednak temat na odrębny artykuł. Dla prawników europejskiego modelu brytyjski jest znacznie bardziej interesujący z uwagi na jego praktyczne znaczenie w warunkach ustrojowo-instytucjonalnej współpracy między Wielką Brytanią a państwami członkowskimi Europy kontynentalnej⁴.

W porządkach prawnych opartych na brytyjskim modelu ustroju państwowego i reżimu politycznego (tzw. *Westminster model of government*⁵) rozróżnia się legislację tzw. podstawową (*primary legislation*) oraz pochodną (*secondary legislation*). Ta pierwsza jest zawężana do aktów normatywnych pochodzących od parlamentu (tj. *statutes*), dlatego dla wykładni ustawowej kluczowe znaczenie ma określenie ustawy jako aktu stanowionego przez parlament. Określenie to odbiega od takiego znaczenia terminu „ustawa”, jakie jest przyjęte w prawnictwie kontynentalnej Europy. Kwestii tej zostanie poświęcona uwaga w dalszych rozważaniach, lecz już w tym miejscu należy stwierdzić, że zasadnicza różnica w ujęciu ustawy jako źródła prawa tkwi w miejscu ustawy w systemie źródeł prawa. W kontynentalnym porządku prawnym ustawa ma najwyższą – po konstytucji – moc prawną i określa pole aktywności prawotwórczej organów władzy wykonawczej. W anglosaskim porządku prawnym ustawa jest jednym z wielu źródeł prawa, wcale nie najważniejszym (zasadniczym źródłem prawa jest bowiem precedensowe orzeczenie sądowe) i niekiedy kwestionowanym przez sąd z punktu widzenia jej zgodności z zasadami konstytucyjnymi na rzecz zastosowania w danym przypadku nie tylko reguły wywiedzionej z precedensowego orzeczenia, ale również z innego aktu prawa stanowionego⁶.

Rozwiązania zawarte w ustawie są z reguły rezultatem złożonego (politycznego, a następnie parlamentarnego) procesu, w którym ścierały się różne siły polityczne oraz ich racje i interesy. Ta kompromisowa zawartość ustaw powoduje, że są one nie tyle „gorszym”, ile innym rozwiązaniem niż słusnościowa, mocno ugruntowana społecznie zasada zawarta w precedensowym orzeczeniu sądo-

⁴ Sam akt wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej (tzw. Brexit) nie zmienia, przynajmniej w kilku najbliższych latach, znaczenia tej współpracy, choć zapewne w kolejnych latach doprowadzi do przeobrażeń istniejących obecnie więzi instytucjonalnych.

⁵ Por. G. Rivlin, *Understanding the Law*, Oxford 2009, s. 19–90. O zasadach ustrojowych angielskiego porządku prawnego (*the U.K. legal order*) por. D. Kelly, G. Slapper, *English Legal System*, New York – Oxford 2009. Por. też: H. Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, Routledge 2011, s. 17 i n.

⁶ O swoistości ustawy w anglosaskim porządku prawnym por. E. Driedger, *The Construction of Statutes*, Toronto 1983, *passim*.

wym. Zawartość ta decyduje także o pewnych szczególnych metodach wykładni przepisów ustawowych. Parlamentarne akty normatywne są zdeterminowane politycznie, w związku z czym w procesie wykładni odpowiednie miejsce powinna mieć wyrażona w tym akcie wola parlamentarna przedstawiona w postaci kompromisowego lub konsensualnego rozwiązania (tzw. *legislative intention*). Ustalenie celu parlamentarnej legislacji, ukazanie rozbieżnych interesów politycznych oraz istoty ich kompromisowego rozwiązania, a także kierunków działalności ustawodawczej parlamentu w ramach danego układu sił politycznych w parlamencie ma zasadnicze znaczenie dla jednego z kluczowych tzw. podejść w wykładni ustawowej – wykładni celowościowej (*purposive approach*). Ma ono też znaczenie dla doboru odpowiednich środków interpretacyjnych, w tym w postaci dokumentów procesu legislacyjnego (tzw. *legislative history*)⁷.

Ustawy jako akty normatywne stanowione przez parlament należy odróżnić od aktów normatywnych stanowionych przez organy władzy wykonawczej i administracji publicznej (tzw. *orders, regulations* itp.), określanych łącznie jako legislacja pochodna⁸. Należy je odróżnić również od tzw. *non-legislative acts*, wydawanych przez organy administracji publicznej w celu wykonania odpowiednich ustaw lub w celu zrealizowania odpowiedniego zadania z zakresu administracji publicznej. Podstawowym przedmiotem wykładni ustawowej we wskazanym wyżej szerokim rozumieniu tego terminu są ustawy stanowione przez parlament jako organ władzy ustawodawczej (*legislative branch*) – w ramach westminsterkiego modelu podziału władz w państwie.

Kompetencja w zakresie interpretowania poszczególnych ustaw należy – we wskazanym wyżej modelu – już zasadniczo nie do parlamentu i organów władzy wykonawczej, lecz do sądów jako organów wymiaru sprawiedliwości. Sądy interpretują przepisy ustawowe w procesie stosowania prawa w odpowiednich, konkretnych sprawach, będących przedmiotem postępowań sądowych. W doktrynie anglosaskiej powszechnie przyjmuje się przy tym zasadę, że po szczególne reguły i sposoby interpretacji przepisów ustawowych sięga się wówczas, gdy tekst przepisów nie jest wystarczająco jasny lub odpowiednio wystarczająco wyrażony w słowach. Przedmiot normatywnej koncepcji wykładni ustawowej nie dotyczy tych elementów tekstu aktu prawnego, jakie nie stwarzają wątpliwości interpretacyjnych, zgodnie z zasadą *clara not sunt interpretanda*. Podstawowe znaczenie przy interpretacji ma więc tzw. językowa reguła interpretacyjna (*Lit-*

⁷ Por. C. Elliott, F. Quinn, *English Legal System*, Pearson Education Ltd. 2015, s. 54–57; B.M. Davies, K. Kelly, K. Ford, *Use of Legislative History: Willow Witching for Legislative Intent*, “Idaho Law Review” 2007, Vol. 43.

⁸ Zasady wykładni aktów normatywnych, zaliczanych do *secondary legislation*, są wzorowane na regułach wykładni ustaw, lecz z zaznaczeniem swoistości pochodnej w porównaniu z ustawami stanowionymi w ramach nadrzędnej zasady ustrojowej, jaką jest *supremacy of Parliament*. Por. J. Holland, J. Webb, *Learning Legal Rules*, Oxford 2013, DOI: <https://doi.org/10.1093/he/9780199657490.001.0001>, s. 296–297.

eral Rule). Interpretacja wchodzi w grę w sytuacji, w której tekst aktu prawnego zawiera słowa i sformułowania niejednoznaczne.

Tekst przepisów prawnych może zawierać sformułowania wieloznaczne językowo, stwarzające możliwość ich niejednolitej interpretacji przez sądy zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Taka sytuacja stwarza oczywiście zagrożenie dla budowy spójnej polityki orzeczniczej w dłuższej perspektywie czasowej, a tym samym dla osiągnięcia i zagwarantowania bezpieczeństwa prawnego. Potrzeba wykładni ustawowej może wynikać także z tego, że ustawodawca często nie jest w stanie przewidzieć wszystkich społecznych konsekwencji zastosowania norm zawartych w przepisach ustawowych. Ponadto akty normatywne często zawierają nie tylko słowa lub zwroty niejasne bądź niejednoznaczne, ale też błędy językowo-stylistyczne utrudniające właściwą i precyzyjną interpretację danego przepisu. Pojawiające się nowe procesy i zjawiska społeczne oraz technologie również powodują trudności interpretacyjne w odniesieniu do rozwiązań ustawowych odpowiadających na te nowe sytuacje społeczne i narzędzia technologiczne w rękach adresatów prawa. Dodajmy, że niedoskonałości tekstu aktu prawnego mogą wynikać także z tego, że akt ten został ustanowiony jako rezultat targów politycznych oraz potrzeby osiągnięcia kompromisu (zwłaszcza w sytuacji konieczności ustanowienia reguł rozdziału limitowanych dóbr między zainteresowane jednostki i grupy społeczne).

Wykładnia przepisów ustawowych jest dokonywana przede wszystkim przez sądy w procesie rozstrzygania spraw będących przedmiotem postępowań sądowych. Z uwagi na wskazane wyżej niedoskonałości aktów normatywnych stanowionych przez parlament, a równocześnie dążenie do jak najpełniejszego odzwierciedlenia intencji ustawodawcy w procesie wykładni przepisów ustawowych, w anglosaskich porządkach prawnych utarła się w ostatnich kilkunastu dziesiątkach lat praktyka wydawania przez parlamenty ustaw interpretacyjnych. Ustawy takie w istocie stanowią zbiór najistotniejszych i będących w powszechnym użyciu wskazówek interpretacyjnych⁹. Ustawy interpretacyjne zawierają zasady interpretacji przepisów ustawowych zgodnie z wolą parlamentu jako ustawodawcy, kierowane przede wszystkim do sądów jako interpretatorów tych przepisów. Ponieważ wskazówki te mają postać przepisów ustawowych, mają one formalną moc obowiązującą i wiążą wszystkie podmioty podejmujące decyzje prawne na

⁹ W Wielkiej Brytanii jest to *the Interpretation Act* (1978), zawierający fundamentalne ustalenia terminologiczne w odniesieniu do słów i zwrotów powszechnie używanych w ustawach, a także zasad interpretacyjnych (np. *singular includes plural, he includes she*). W Australii jest to *the Acts Interpretation Act* (1901), zawierający podobne reguły interpretacyjne oraz zasady ustalania tzw. zakresu interpretacyjnego, znaczenia powszechnie używanych w języku ustawowym słów i zwrotów, wpływu warunków czasu i przestrzeni na znaczenie nadawane słowom oraz zasad interpretacji słów i zwrotów językowych charakteryzujących instrumenty prawne zawarte w *secondary legislation*. Podobne ustawy interpretacyjne obowiązują w Kanadzie, Malesji, Hong Kongu, na Nowej Zelandii oraz w Irlandii.

podstawie obowiązujących ustaw. Ich możliwe odrzucenie przez sąd wymagałoby stwierdzenia niezgodności takich reguł z zasadami porządku konstytucyjnego¹⁰.

W rzeczywistości zasięg zastosowania wskazówek zawartych w ustawach interpretacyjnych jest znacznie szerszy. Organy administracji publicznej również sięgają do ustaw interpretacyjnych, uprzedzając możliwe późniejsze spory sądowe powstałe na gruncie rozbieżnych interpretacji danych przepisów ustawowych jako podstawy decyzji podjętych przez te organy.

Poza wskazówkami zawartymi w ustawach interpretacyjnych sędziowie także – w toku praktyki orzeczniczej oraz pod wpływem komentarzy doktryny prawniczej do orzecznictwa sądowego – wypracowali wiele zasad interpretacyjnych na użytek sądowego stosowania przepisów ustawowych. Zasady te nie mają formalnie mocy wiążącej sędziów przy dokonywaniu interpretacji przepisów ustawowych, lecz w rzeczywistości stanowią one – wraz ze wskazówkami zawartymi w ustawach interpretacyjnych – niezbędne instrumentarium sędziego przy ustalaniu podstawy normatywnej decyzji sądowej. Kilka wieków temu zasady interpretacyjne ustalane przez sędziów były w istocie jedynymi wskazówkami określającymi, jak stosować relatywnie rzadkie przepisy prawa stanowionego przy rozstrzyganiu spraw zawisłych w sądzie. Obecnie spora część tych zasad została włączona do ustaw interpretacyjnych, jednakże sądy zachowały zwyczajowe prawo do formułowania zasad interpretacyjnych. Dodać należy, że część tych zasad służy nie tylko jako wskazówki poprawnej interpretacji przepisów prawa stanowionego, ale także dostarcza zasad i wzorców argumentacyjnych pozwalających na uzasadnienie decyzji podjętej przez sąd. Zasady interpretacyjne ukształtowane w ramach praktyki orzeczniczej sądów są często określane jako tradycyjne kanony interpretacji ustawowej (*traditional canons of statutory interpretation*).

Sędziowie mogą stosować zasady i wskazówki interpretacji przepisów ustawowych nie tylko do interpretacji przepisów zawartych w ustawach, ale także do innych przepisów prawa stanowionego, w tym przepisów zawartych w aktach pochodnej legislacji oraz w aktach tzw. legislacji delegowanej, wydawanych przez różnorodne agencje administracji rządowej (*administrative agencies' regulations*)¹¹. Ponadto – od czasu wejścia Wielkiej Brytanii do Unii Europejskiej – w sprawach podlegających prawu Unii Europejskiej sędziowie brytyjscy podlegają generalnej wskazówce interpretacyjnej tzw. celowościowej wykładni przepisów, wywodzonej z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (*purposive approach*). Treścią tej reguły jest obowiązek sądów krajowych do stosowania podejścia celowościowego przy rozstrzyganiu spraw regulowanych przez prawo Unii Europejskiej, ukierunkowanego na wydobycie celu regulacji prawnej.

¹⁰ O mechanizmie związania sędziów orzekających na podstawie ustaw regułami i wskazówkami zawartymi w ustawach interpretacyjnych por. F. Cross, *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*, Stanford 2009, s. 66 i n.

¹¹ O legislacji delegowanej zob. C. Elliott, F. Quinn, *op. cit.*, s. 74–85.

WYBRANE ZAGADNIENIA USTAWODAWSTWA INTERPRETACYJNEGO W ANGLOSASKICH PORZĄDKACH PRAWNYCH

Współcześnie zasadnicze znaczenie dla praktyki wykładni ustawowej uzyskały zasady i wskazówki zawarte w ustawach interpretacyjnych. W doktrynie wykładni ustawowej wyróżnia się cztery zasadnicze reguły interpretacyjne: reguła językowa (*Literal Rule*, określana też jako *Plain meaning Rule*), tzw. złota reguła interpretacyjna (*Golden Rule*), reguła celowościowa (tzw. *Mischief Rule*) oraz tzw. podejście celowościowe (*Purposive Approach*)¹².

Punktem wyjścia w wykładni przepisów ustawowych jest zawsze wykładnia językowa. Jest ona oparta na założeniu, że słowa i wyrażenia użyte w ustawie powinny być interpretowane w ich powszechnym i oczywistym znaczeniu, używanym w danym języku etnicznym jako języku urzędowym (*ordinary and natural meaning*). Pomocnicze znaczenie ma tu reguła stanowiąca, że od przyjętego w języku powszechnym rozumienia danego słowa można odstąpić jedynie wówczas, gdy ustawodawca sam wprowadzi w danej ustawie inne, precyzyjne znaczenie tego słowa. Zasadnicza część szczegółowych dyrektyw i wskazówek językowych zaliczanych do reguły językowej jest zawarta współcześnie w ustawach interpretacyjnych.

Zastosowanie reguły językowej do interpretacji ustaw może w pewnych sytuacjach prowadzić do absurdalnych lub niesprawiedliwych wniosków (*unjust conclusions*), w sposób oczywisty niezgodnych z intencjami parlamentarnego prawodawcy. W takich sytuacjach uzasadnione jest sięgnięcie po kolejne reguły interpretacyjne. W sytuacji oczywiście absurdalnego wyniku wykładni interpretator w pierwszej kolejności sięga po „złotą” regułę interpretacyjną. Istotą tej reguły jest ustalanie znaczenia słów i zwrotów użytych w danym przepisie w perspektywie całej interpretowanej ustawy oraz w granicach wyznaczonych przez dążenie do uniknięcia tego oczywiście absurdalnego wyniku wykładni pojedynczego przepisu ustawy. W praktyce zastosowanie „złotej” reguły sprowadza się do ustalenia zamierzenia ustawodawcy (*legislator's intention*) lub funkcji regulacyjnej przypisywanej przez niego interpretowanej ustawie. Istotnym zadaniem interpretatora jest przy tym zapewnienie spójności interpretacyjnej, a więc takich samych rezultatów wykładni tych przepisów ustawy, jakie regulują tę samą kwestię. Przez zastosowanie „złotej” reguły interpretator przepisów ustawowych ma zatem możliwość naprawienia błędów lub niedociągnięć legislatora, powstałych na etapie redagowania ustawy¹³.

„Złota” reguła jest często traktowana jako „słabsza” wersja kolejnej reguły interpretacyjnej – *Mischief Rule*. Reguła ta wyraźnie odwołuje się do zamierze-

¹² Więcej: *ibidem*, s. 49–73. Por. też: J. Holland, J. Webb, *op. cit.*, s. 257–304.

¹³ Za: C. Elliott, F. Quinn, *op. cit.*, s. 53–55. Por. też: J. Holland, J. Webb, *op. cit.*, s. 258–261.

nia ustawodawcy leżącego u podstaw wprowadzenia interpretowanej ustawy do porządku prawnego. Jej zastosowanie wymaga uprzedniego zidentyfikowania problemu, jaki ustawodawca zamierzał rozwiązać, wprowadzając w życie ustawę. Wymaga to sięgnięcia do dokumentacji danego procesu legislacyjnego (*legislative history*), w tym do parlamentarnego uzasadnienia ustawy. *Mischief Rule*, jako *sui generis* reguła celowościowa, umożliwia wyeliminowanie nie tylko absurdalnej interpretacji danego przepisu ustawowego, ale także interpretacji oczywiście niesprawiedliwej, niezgodnej z zamierzeniami ustawodawcy. W literaturze zwraca się jednak uwagę na pewną niedogodność tej reguły, u której podstaw leży przede wszystkim geneza *Mischief Rule*. Zrodziła się ona w XVI w., a zatem w czasach, gdy pozycji ustrojowej parlamentu brytyjskiego nie opierano jeszcze tak wyraźnie na zasadzie nadrzędności ustawodawczej parlamentu, a sama aktywność ustawodawcza parlamentu była skromna i wyraźnie subsydiarna wobec zasadniczego źródła prawa w porządku *common law* – precedensu sądowego. Dzisiejsza pozycja parlamentu w anglosaskim porządku prawnym jest już wyraźnie inna, zaś aktywność ustawodawcza ma nieporównanie szerszy zasięg. Istotne jest także, że współczesny parlament prowadzi własną politykę ustawodawczą (*general policy of legislature*), w związku z czym zamierzenia ustawodawcy należy ustalać nie tylko w odniesieniu do pojedynczej ustawy i rozwiązywanego przez nią problemu, ale w szerszej perspektywie obejmującej politykę ustawodawczą parlamentu. Z tego powodu „złota” reguła interpretacyjna jest często traktowana bardziej jako uzupełnienie reguły językowej niż samodzielna reguła interpretacyjna. Jej miejsce zajmuje natomiast szersze i elastyczniejsze w zastosowaniu podejście celowościowe (*Purposive Approach*)¹⁴.

Z uwagi na wskazane wyżej ograniczenia *Mischief Rule* konieczne okazało się poszukiwanie skuteczniejszego narzędzia interpretacyjnego, zapewniającego spójność aksjologiczną orzecznictwa sądowego w warunkach zazębiana się porządków prawa krajowego i porządku prawnego Unii Europejskiej. Narzędziem tym stało się podejście celowościowe, wyrosłe z potrzeby celowościowo/funkcjonalnej interpretacji postanowień i przepisów tzw. traktatowego i pochodnego prawa Unii Europejskiej w krajowym porządku prawnym państwa członkowskiego UE. Dodatkowo należy wskazać na coraz silniejsze oddziaływanie prawodawstwa Unii Europejskiej oraz działalności orzeczniczej Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej na sądy krajowe, związane z mechanizmem tzw. prejudycjalnej kontroli sądowej Trybunału Sprawiedliwości UE. Wykładnia prawa Unii Europejskiej, dokonywana przez Trybunał Sprawiedliwości, jest wyraźnie oparta na założeniu samodzielności interpretacyjnej Trybunału w poszukiwaniu węzłowych zasad porządku prawnego Unii Europejskiej. Zakres zastosowania podejścia celowościowego w wykładni przepisów ustawowych może być jednocześnie

¹⁴ Por. C. Elliott, F. Quinn, *op. cit.*, s. 56.

porównywalny ze znaczeniem wykładni tzw. celowościowo-funkcjonalnej w państwach kontynentalnej Europy.

Istotną częścią anglosaskiej koncepcji wykładni ustawowej jest zagadnienie środków (*aids*) wykładni. Część tych środków określają same przepisy ustawowe (w tym regulacje zawarte w ustawach interpretacyjnych oraz definicje ustawowe zawarte w pozostałych ustawach). Inna część środków (zwłaszcza w odniesieniu do reguły językowej) pochodzi z zasobu reguł języka powszechnego i jest odpowiednio dostosowywana do potrzeb języka prawnego jako języka aktów prawnych. Obie grupy środków określa się w doktrynie mianem wewnętrznych środków i sposobów interpretacyjnych (*internal aids*). Pozostałe środki interpretacji tekstów aktów prawnych określa się jako środki zewnętrzne (*external aids*), ponieważ wychodzą one poza same właściwości języka aktów normatywnych i odwołują się do „otoczenia” procesu legislacyjnego. Środki wewnętrzne znajdują zastosowanie przede wszystkim do reguły językowej i „złotej” reguły traktowanej jako jej uzupełnienie.

Użycie środków interpretacyjnych doznaje w anglosaskich porządkach prawnych pewnych – względnych w większości przypadków – ograniczeń (*presumptions*). Oznacza to, że w sytuacjach, w których możliwe jest wnioskowanie oparte na analogii rozwiązań prawnych w dwóch powiązanych porządkach prawnych (np. w krajowym porządku prawnym i w porządku prawnym Rady Europy czy Unii Europejskiej), działanie odpowiedniej zasady ograniczającej wykładnię przepisów krajowej ustawy może zostać zawieszona. Przykładem jest zasada zbudowana na rzymskiej paremii *lex retro non agit*. Zasadniczo wyklucza ona działanie ustawy w odniesieniu do zdarzeń powstałych przed wejściem tej ustawy w życie, lecz w sytuacji obowiązywania aktu prawa międzynarodowego, przewidującego działanie prawa wstecz w ściśle określonych sytuacjach, zastosowanie tej zasady zostaje zawieszona. Inne ograniczenie wynika z zasady mówiącej o tym, że ustawy nie mogą zmieniać regulacji stanowiących część *common law*. Kolejna zasada głosi, że prawo stanowione nie może prowadzić do usunięcia jakiegokolwiek kwestii objętej do tej pory jurysdykcją sądów. Następna zasada zobowiązuje sądy do takiej interpretacji niejasnych przepisów ustaw karnych, która byłaby najkorzystniejsza dla podmiotów odpowiedzialności karnej.

Wśród środków wewnętrznych od kilkunastu lat ważną rolę odgrywa uzasadnienie aktu prawnego (*explanatory notes*), wydawane wraz z ustawą. W angielskim porządku prawnym obowiązek wydawania ustawy wraz z uzasadnieniem istnieje od 1999 r. Obowiązku uzasadniania regulacji i rozwiązań zawartych w danym akcie prawnym nie stosuje się natomiast do pozostałych aktów prawnych z grupy tzw. *secondary legislation*. Do grupy środków wewnętrznych zalicza się także porównanie między interpretowanym przepisem prawnym a innymi podobnymi regulacjami zamieszczonymi w tej samej ustawie, jak również tytuł ustawy oraz tytuły poszczególnych części interpretowanego aktu prawnego. Ję-

zykowe środki i dyrektywy interpretacyjne stanowią w istocie dorobek wspólnej, europejskiej tradycji prawnej, wywodzonej z prawa rzymskiego (*canons of statutory interpretation*). Są one zasadniczo zbieżne z doktryną wykładni prawa funkcjonującą w porządkach prawnych państw kontynentalnej Europy (jak np. dyrektywy *Eiusdem generis*, *Expressio unius est exclusio alterius*, *Noscitur a sociis*, *In pari materia*, *Reddendo singula singulis*, *Generalia specialibus non derogant* itp.)¹⁵.

Do środków zewnętrznych, używanych w przypadku zastosowania *Mischief Rule*, a ostatnio także podejścia celowościowego, należą przede wszystkim ustalenia dotyczące historii regulacji prawnej danej kwestii, rozważane z reguły wraz z porównawczą analizą innych aktów prawnych regulujących te same lub podobne kwestie (*historical setting*). Ponadto w tej grupie środków interpretacyjnych znajdują się słowniki zawierające objaśnienia zarówno terminów języka powszechnego, jak i definicje terminów języka specjalistycznego/zawodowego. Interpretator ustawy może także sięgać do oficjalnych sprawozdań i stenogramów dokumentujących przebieg prac nad przygotowywaniem interpretowanej ustawy (*official reports, hansard*). Znaczenie słowa/zwrotu językowego użytego w ustawie może być również ustalane przez posiłkowe odwołanie się do dotychczasowej praktyki rozwiązywania spraw regulowanych przez ustawę, w tym dotychczasowej praktyki interpretowania danego przepisu. Większość wskazanych wyżej środków zewnętrznych ma na celu ustalenie celu (*intention*) ustawodawcy leżącego u podstaw wydania interpretowanej ustawy. Grupa środków zewnętrznych nie jest w doktrynie traktowana jako enumeratywnie określony zasób środków i dyrektyw interpretacyjnych. Wskazane powyżej środki służą raczej jako przykład sposobów ustalania zamierzenia ustawodawcy (*parliamentary intention*)¹⁶.

WYKŁADNIA PRZEPISÓW PRAWA STANOWIONEGO W PERSPEKTYWIE PORÓWNAWCZEJ – KILKA REFLEKSJI I WNIOSKÓW

W świetle dokonanej wyżej charakterystyki zasadniczymi organami kształtującymi praktykę wykładni przepisów prawa stanowionego w anglosaskich porządkach prawnych są sądy. Ramy tej praktyki tworzą jednak współcześnie wiążące powszechnie ustalenia normatywne, mające postać ustawowych przepisów prawnych zawartych w specjalnych ustawach, tzw. ustawach interpretacyjnych. Ramy te ukierunkowują i ograniczają aktywność interpretacyjną sądów i organów administracji publicznej, zaś na praktykę decyzyjną tych ostatnich organów wpływa także orzecznictwo sądowe w sprawach rozstrzyganych na podstawie przepisów ustawowych.

¹⁵ Za: *ibidem*, s. 61.

¹⁶ O innych środkach por. np. *ibidem*, s. 63–68.

Anglosaska doktryna wykładni przepisów prawa stanowionego (*statutory interpretation*) jest obecnie rozbudowana i stabilna co do zasięgu oraz konstytucyjnego uzasadnienia w warunkach systemu źródeł prawa opartego na precedensie sądowym. Jest to doktryna wykładni w sensie normatywnym, ponieważ zawiera zasady wskazówki i typowe środki interpretacyjne kierowane do sądów oraz innych organów podejmujących decyzje prawne na podstawie przepisów ustawowych. Porównując swobodę interpretacyjną sądu anglosaskiego oraz sądu w porządku prawa stanowionego, należy w pierwszym rzędzie zauważyć powszechną praktykę swoistej „pomocy” interpretacyjnej, jakiej parlament w anglosaskim porządku prawnym udziela sądom przez wprowadzanie do porządku prawnego ustaw interpretacyjnych. Taka interpretacyjna ustawa, zawierająca wskazówki wykładni przepisów ustawowych kierowane do sądów, wydaje się mało prawdopodobnym rozwiązaniem w porządku prawa stanowionego. Można byłoby bowiem argumentować, że jest to potencjalne narzędzie takiego oddziaływania na działalność orzeczniczą sądów, jakie zagraża niezawisłości sędziowskiej i niezależności sądów. Wydaje się, że w warunkach kultury *common law* takiego zagrożenia nie dostrzega się, zaś u podłoża braku obaw przed uzależnieniem sądów od władzy ustawodawczej wskazuje się na kanoniczny charakter zasad i wskazówek interpretacyjnych, wywodzonych często jeszcze z rzymskiej kultury prawnej. Prawo parlamentu do udzielania sądom wskazówek dotyczących takiego interpretowania przepisów ustawowych, aby ich normatywna treść była zgodna z intencjami ustawodawcy, wywodzi się z istoty parlamentu jako forum ucierania kompromisów i osiągania konsensu politycznego. Odmowa takiego prawa mogłaby doprowadzić do nadmiernego wkraczania sądów w materię polityczną zastrzeżoną dla parlamentu i realizowaną przez działalność ustawodawczą.

Rola wykładni ustawowej w porządkach prawnych państw kontynentalnej Europy jest bezpośrednio wyznaczona przez miejsce ustaw w hierarchii źródeł prawa. Zasadniczo nie ma w niej miejsca na precedensy sądowe jako źródła prawa; sądy nie dysponują kompetencjami prawotwórczymi. Ustawy jako akty prawotwórcze wydawane wyłącznie przez parlament mają zaś najwyższą – po konstytucji – moc prawną. W konsekwencji ustawy muszą być zgodne z konstytucją, zaś akty normatywne wydawane przez organy władzy wykonawczej oraz administracji publicznej mogą być wydawane jedynie na podstawie upoważnienia zawartego w odpowiedniej ustawie oraz w celu wykonania takiej ustawy. Miejsce ustawy jako źródła prawa w anglosaskim porządku prawnym jest inne. Sądy, orzekając w danych sprawach na podstawie przepisów ustawowych, stwierdzają tym samym konstytucyjność takiej ustawy na użytek rozstrzygnięcia tej właśnie sprawy. W przypadku uznania ustawy za niezgodną z konstytucyjnym porządkiem sądy odmówią oparcia orzeczenia na normie wywiedzionej z niekonstytucyjnych przepisów ustawowych. Zamiast bezwarunkowego stosowania obowiązujących ustaw, właściwego dla porządku prawa stanowionego, sąd anglosaski ma zatem

wybór między ustawą a innymi źródłami prawa jako podstawą rozstrzygnięcia. Badanie konstytucyjności ustawy należy do sądu. Inne rozwiązanie dotyczące kontroli konstytucyjności ustaw przyjęto w kulturze prawa stanowionego. Zasadniczo badanie konstytucyjności i legalności aktów normatywnych zostało tu powierzone specjalnemu sądowi – sądowi konstytucyjnemu. W odniesieniu do badania legalności aktów prawnych, innych niż ustawa, w tym w szczególności aktów prawnych wydawanych przez lokalne organy samorządowe, rozwiązania przyjęte w poszczególnych krajowych porządkach prawa stanowionego są zróżnicowane.

Pomimo zasadniczych różnic wykładni ustawowej w obu typach porządków prawnych można odnotować wiele podobieństw, zwłaszcza w odniesieniu do szczegółowych reguł i wskazówek interpretacyjnych. Jak stwierdzono wyżej, u podstaw tych podobieństw leży wspólna spuścizna kulturowa – kultura prawa rzymskiego. Wykaz tych reguł i wskazówek w dużej mierze pokrywa się, zwłaszcza co do reguł i wskazówek wykładni językowej¹⁷. Swoistością kontynentalnego modelu wykładni jest odniesienie do konstrukcji systemu prawa przy założeniu, że każda norma wyinterpretowana z obowiązujących przepisów prawnych powinna spełnić warunek przynależności do systemu prawa. Warunek ten jednak występuje w osłabionej postaci w odniesieniu do tzw. wykładni operatywnej, dokonywanej w toku sądowego stosowania prawa¹⁸, co zbliża anglosaski model wykładni ustawowej do kontynentalnego modelu wykładni prawa.

BIBLIOGRAFIA

- Barnett H., *Constitutional and Administrative Law*, Routledge 2011.
Cross F., *The Theory and Practice of Statutory Interpretation*, Stanford 2009.
Davies B.M., Kelly K., Ford K., *Use of Legislative History: Willow Witching for Legislative Intent*, "Idaho Law Review" 2007, Vol. 43.
Driedger E., *The Construction of Statutes*, Toronto 1983.
Elliott C., Quinn F., *English Legal System*, Pearson Education Ltd. 2015.
Holland J., Webb J., *Learning Legal Rules*, Oxford 2013,
DOI: <https://doi.org/10.1093/he/9780199657490.001.0001>
Kelly D., Slapper G., *English Legal System*, New York – Oxford 2009.
Korybski A., Leszczyński L., *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, Warszawa 2015.
Koszowski M., *Anglosaska doktryna precedensu. Porównanie z polską praktyką orzecznictwem*, Warszawa 2009.

¹⁷ Por. np. w polskiej literaturze poświęconej wykładni przywołane już wcześniej prace M. Zielińskiego oraz L. Morawskiego. Cechą wyróżniającą kontynentalne podejście do wykładni językowej jest dążenie do opisu i wyjaśnienia, a tym samym racjonalizacji reguł i wskazówek rzeczywiście stosowanych przez sądy przy interpretowaniu przepisów ustawowych. Por. np. Z. Tobor, *W poszukiwaniu intencji prawodawcy*, Warszawa 2013, zwł. s. 107–152.

¹⁸ Por. S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2003, s. 79–82, 86–88; A. Korybski, L. Leszczyński, *Stanowienie i stosowanie prawa. Elementy teorii*, Warszawa 2015, s. 150–157.

- Leszczyński L., *Wykładnia operatywna (podstawowe właściwości)*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 2.
Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2001.
Morawski L., *Wykładnia w orzecznictwie sądów*, Toruń 2002.
Rivlin G., *Understanding the Law*, Oxford 2009.
Tobor Z., *W poszukiwaniu intencji prawodawcy*, Warszawa 2013.
Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2003.
Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002.
Zieliński M., Zirk-Sadowski M., *Klaryfikacyjność i derywacyjność w integrowaniu polskich teorii wykładni prawa*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2011, nr 2.

SUMMARY

The understanding and methods of statutory interpretation are influenced predominantly by the relevant legal culture which positions statutory interpretation and public implementing bodies within public government structures and the proper social context. The varied understanding and methods of statutory interpretation also results from different state system solutions adopted by particular countries. This also pertains to statutory interpretation across the member states of the European Union. The key differences in the understanding of the substance, methods and aids of statutory interpretation in Europe stem from the different legal cultures which have shaped the so-called British legal order (in England and Wales) on the one hand and the legal orders of the remaining EU member states on the other. Statutory interpretation in continental Europe is shaped within the framework of statutory law system: the supremacy of Constitution and statutes enacted exclusively by parliament. One of the fundamental principles of statutory interpretation in these countries is a competence-based and – to a large extent – institutional division between legislative processes and their results (i.e. legal acts containing legal norms) and processes of application of law and their outcomes (i.e. legal decisions in individualized cases). That distinction is not observed in common law legal orders because of the precedent activity of courts. An elaborative presentation of statutory interpretation in statutory law systems is the issue of the next point of this article. This point goes on to present the characteristic features of statutory interpretation in Anglo-Saxon legal order, with particular attention paid to the root causes for the differences in the understanding, methods (approaches), rules and aids of statutory interpretation in common law culture.

Keywords: common law culture; statutory legislation; statutory interpretation; rules and aids of statutory interpretation; comparing legal cultures